

CARMEN RALUCA AȘTELIAN
Drd., Universitatea București

Geneva lui Calvin și tragedia cu subiect religios a Renașterii franceze

În studiile despre centru și periferie care o includ, Franța ocupă, aproape invariabil, poziția privilegiată a centrului. Studiul tragediei religioase a Renașterii situează spațiul francez în paradigma periferiei, ipostază surprinzătoare, care face cu atât mai interesantă analiza acestui corpus de texte destul de puțin cunoscute¹ și cu o valoare, într-adevăr, discutabilă, dar care conturează deja direcții importante de evoluție pentru ceea ce va fi, un secol mai târziu, teatrul clasic.

În geneza tragediei franceze a Renașterii, mai ales pentru textele cu subiect sacru, este ușor de identificat tradiția medievală a misterelor, „cea mai strălucită lecție de catehizare a Franței”². Nu este, evident, de neglijat, nici redescoperirea patrimoniului antic greco-latin (mai degrabă latin, decât grec, în ceea ce privește tragedia). Dar rămân, totuși, câteva trăsături care nu se explică satisfăcător nici prin prelungirea unor forme dramatice medievale și nici prin întoarcerea la clasicii Antichității: înclinația perseverentă pentru subiectul biblic într-o Renaștere a aluziilor și a ipostazelor mitologice, predilecția pentru episoade ale Vechiului Testament (spre deosebire de marile reprezentații medievale, ale căror noduri simbolice erau Nașterea, Patimile și Învierea), afirmarea misiunii moralizatoare a teatrului, imaginea unei condiții umane sub semnul instabilității, al fragilității și al păcatului iminent. Toate acestea nu reprezintă altceva decât reflexe literare ale unei noi mentalități emergente, puternic marcate religios: protestantismul sau, mai concret, în cazul Franței, calvinismul, cu centrul său de iradiere situat la Geneva și personificat în figura lui Jean Calvin.

Fiind vorba despre difuzarea unei doctrine teologice, raportul centru-periferie îmbracă forme particulare, care invită la o analiză atentă. Dacă se poate vorbi, în general, despre o indiferență a centrului față de periferie, centrul fiindu-și sieși suficient, în cazul nostru particular, centrul nu numai că iese din această impasibilitate, dar se și manifestă, activ și programatic, pentru apropierea unui teritoriu (în ordine spirituală, dar și geografică) tot mai vast, care să funcționeze după un model similar *principiului lui Huygens* din fizică: fiecare punct al frontului unei unde devine la rândul ei sursă secundară de perturbație, de la care se propagă unde secundare în toate direcțiile. Cu alte cuvinte, fiecare punct important al periferiei să devină, la rândul său, centru care să-și creeze propria periferie.

Modelul descris mai sus a funcționat perfect în cazul orașului Geneva. Înainte de Calvin, Geneva și liderul său, Guillaume Farel, se situau la periferia protestantismului,

---

¹ Este vorba despre: Robert Garnier, *Les Juives*; Jean de la Taille, *Saül le furieux*; Théodore de Bèze, *Abraham sacrificant*; Thomas Lecoq, *Cain*; Florent Chrestien, *Iefteu*; Louis des Masures, *David combattant*, *David fugitif*, *David triomphant*.

² Joseph Bédier, Paul Hazard, *Histoire de la littérature française illustrée*, Paris, Larousse, 1985, p. 104.

în zona de influență a orașului Berna, aceasta din urmă fiind la rândul ei, în relație de dependență față de Zurich, ca centru al doctrinei lui Zwingli. Personalitatea și opera lui Jean Calvin vor face din *Geneva centrul incontestabil și cartierul general al calvinismului*, care își va genera propria periferie, asupra limitelor căreia vom reveni mai târziu.

Considerat reformator din cel de al doilea val, Calvin a fost influențat de teologi precum: Sfântul Augustin, Duns Scotus și Martin Luther, pe care nu l-a întâlnit, totuși, niciodată, în timp ce Zwingli, pe care nu îl aprecia, nu și-a lăsat amprenta asupra ideilor sale.

Ce aducea nou teologia sa? Fără a intra în detalii doctrinare, menționăm, pe de o parte, dezvoltarea unor idei protestante deja enunțate, ca, de pildă, dogma „sola scriptura” (crența în cuvântul Domnului cuprins în Biblie și negarea Tradiției), dogma „sola fide” (mântuirea se obține numai prin credință) sau contestarea unor Sfinte Taine. Pe de altă parte, subliniem contribuții teologice personale precum: redescoperirea valorii Vechiului Testament, imaginea unui Dumnezeu sever și nu iubitor, imaginea fragilității și a nimicniciei ființei umane, negarea liberului arbitru (omul este prea neînsemnat pentru a influența hotărârea Divinității privind propria mântuire), teoria dublei predestinări (nu numai că Dumnezeu îi știe pe cei care se vor mântui și pe cei care vor fi pedepsiți, dar și că El a făcut această distincție încă de la Facerea lumii), concepția despre justificarea răzvrătirii împotriva conducătorilor nedemni. La toate acestea, adăugăm acribia ieșită din comun cu care vâna „chibriturile Satanei”: dansurile, cântecele lumești, veșmintele împodobite, sărbătorile orașului, impunând reguli de o strictețe fără precedent în istoria Genevei, guvernată după cele mai puritane principii.

În cei peste 20 de ani în care Calvin a locuit în Geneva și a influențat decisiv treburile cetății, aceasta a devenit unul dintre cele mai puternice centre religioase ale epocii, care și-a creat *o periferie* ale cărei limite geografice sunt impresionante: orașele elvețiene, 28 state germane, chiar dacă mici, Franța (mai ales sudul, vestul și centrul), Provinciile Unite (Olanda, unde, la începutul secolului al XVII-lea, nu mai era acceptată nici o altă religie în afara calvinismului), Scoția (unde Knox a exploatat latura revoluționară a calvinismului), Anglia (succes modest), coasta de est a Americii de Nord (devenită, mai ales pe parcursul secolului al XVII-lea, o destinație predilectă pentru protestanții prigoniiți), Polonia și Transilvania.

În Franța, calvinismul va ajunge în principal dinspre Geneva, dar nu numai, pentru că, potrivit principiului lui Huygens, punctele periferice devin ele însele centre de propagare. Este cazul unui stat german, *Palatinatul*, cu capitala la Heidelberg, devenit *centrul celei de a doua reforme protestante*, respectiv centrul calvinismului german. Palatinatul va trimite inclusiv în Franța publicații calvine și pastori, dar sprijinul său cel mai important a fost de natură politică (intervenția principelui Johann Casimir în sprijinul hughenotilor, pe parcursul celui de al doilea și al treilea război religios din Franța).

Permeabilitatea solului francez la ideile calviniste era deja pregătită de manifestări autohtone anterioare: *evanghelismul*, consecința lecturii umaniste a textelor sacre. Pornind de la un demers în primul rând filologic, umaniștii francezi vor contesta inițial glosele medievale pe textul biblic, susținând necesitatea unei noi

traduceri a Noului Testament, pentru ca treptat să nege fundamentarea unor dogme creștine esențiale precum posturile, celibatul preoților sau o parte dintre Sfintele Taine. Emulația acestor idei noi caracterizează *cercul din Meaux*, care reunea nume precum: Guillaume Briçonnet, Guillaume Farel, François Vatable, Lefèvre d'Étaples.

Pe fondul acestor idei reformatoare, va pătrunde dinspre Geneva doctrina lui Calvin, prin *modalități de mediere* dintre cele mai diverse, între care *tiparul* era cea mai modernă la vremea aceea. Înainte de Afacerea Pancartelor (1534), ideile Reformei se răspândeau cu ușurință grație acestei teribile invenții: tiparnițele din Franța editau lucrări protestante, iar din Germania se importau cantități uriașe (referindu-se la o parte a Normandiei, protestantul Martin Bucer scria: „numărul celor care mărturisesc Evanghelia este atât de mare, încât dușmanii lor încep să îi numească mica Germanie.”)³. Discutăm, de asemenea, despre o amplă și variată scriitură a medierii: *scrisorile* lui Calvin (nu mai puțin de 300 adresate lui Francisc I, Margaretei de Navarra sau bisericilor reformate), dar și *lucrările de popularizare*: *Institution de la religion chrétienne*, prima lucrare teologică transpusă într-o limbă vulgară, apoi *Traité des reliques*, *Brève instruction contre les anabaptistes* și *Contre la secte des libertins*.

O funcție esențială în iradierea ideilor calviniste în Franța au asigurat-o *orașele spațiului intermediar*, puncte ale unei veritabile zone-tampon. Între ele, *Basel*, unde însuși Calvin s-a refugiat după primul eșec înregistrat la Paris⁴ și unde va publica *Institution de la religion chrétienne* în limba latină (1536). *Strasbourg* figurează alături de *Basel*: aici Calvin l-a cunoscut pe Melancton, succesorul lui Luther și tot aici s-a refugiat după ce a fost alungat din Geneva, ocazie cu care, la invitația liderului protestant Martin Bucer, a fost angajat pentru a preda învățăturile Bibliei și a păstorit o comunitate de câteva sute de francezi exilați pentru convingerile protestante. De altfel, *Basel* și *Strasbourg* vor rămâne, de-a lungul războaielor religioase din Franța, principalele puncte de refugiu pentru hughenotii persecutați, care se întorceau de aici în țara natală, bine catehizați și cu un stoc important de publicații calviniste. Iată un fragment dintr-o scrisoare a unui preot catolic: „Strasbourg, pe care ei îl numeau Noul Ierusalim, se afla în apropiere de Franța. Acolo erezia cu capetele de hidră își pregătea arsenalul și își strângea feluritele forțe spre a veni să ne ia cu asalt. [...] Acolo era locul de primire a celor alungați din Franța și gazda celui care a dat numele calvinismului. [...] Pe scurt, acolo este locul unde prima biserică franceză, așa cum o numesc ei, a fost înălțată spre a servi ca model și tipar celor pe care i-am văzut peste tot în Franța.”⁵

Geneva însăși era o destinație importantă pentru francezii protestanți, iar situația acestui oraș pe parcursul secolului al XVI-lea poate reprezenta un obiect de studiu interesant pentru conceptele de identitate sau de alteritate. Deși vorbeau

³ Marty Rady, *Franța 1494-1610. Renaștere, religie și refacere*, traducere de Radu Săndulescu, București, Editura All, 1999, p. 49.

⁴ Ne referim la cuvântarea pe care Calvin o pregătește pentru rectorul Universității sale. Acesta o citește la Sorbona și, fiind o transparentă pledoarie a evanghelistului, textul va fi deferit Parlamentului. Cei doi vor fi exilați.

⁵ Martyn Rady, *op.cit.*, p. 51.

limba franceză, locuitorii orașului Geneva nu se considerau francezi; exista, totuși, o facțiune pro-franceză care prefera protecția regelui Franței celei oferite de ducele de Savoia. Cu toate acestea, atmosfera generală era de ostilitate față de exilații francezi veniți în număr din ce în ce mai mare (în 1550 erau 10.000, cu organizare religioasă proprie), de această „ospitalitate” bucurându-se însuși Calvin, exilat anterior din cetatea al cărei destin va fi, totuși, inseparabil legat de al său.

Tot în Geneva, Calvin va fonda în 1559 o instituție fundamentală pentru difuzarea teologiei sale: *Academia*, un centru care își va cuceri curând o reputație de invidiat și unde vor studia sute de studenți din străinătate, deveniți ulterior misionari. Între ei, *Théodore de Bèze*, principalul intermediar francez al calvinismului și rector al Academiei, după dispariția mentorului său. De altfel, situația din Franța a reprezentat cea mai importantă preocupare a lui Calvin în ultimii ani ai vieții sale, în care a și intensificat ritmul multiplicării scrierilor sale pentru Franța și mai ales călătoriile predicatorilor calvini dinspre Geneva spre Franța și invers.

Reacția Franței la calvinism certifică încă o dată teoria unei periferii multiforme, imprevizibile și dinamice. Inconsecvența autorităților a fost motivată de interese politice, iar reacția monarhilor a oscilat între opoziție și represalii, sub influența Papei și a celor mai conservatoare instituții: Parlamentul din Paris și Sorbona, pe de o parte și *mimetism*, pe de altă parte. Ne vom opri asupra celui din urmă aspect, pentru că acestei receptivități la calvinism tragedia franceză a Renașterii îi datorează mult. În difuzarea noilor idei un rol important îl va juca și convertirea unor familii nobiliare precum Bourbon și Chatillon, între care figura amiralului Coligny, fervent adept al lui Calvin, va face istorie. În același sens, organizarea impecabilă a bisericii calvine și disciplina, consolidate în special după 1550, au asigurat eficiența și succesul unei noi ofensive: se estimează că în jurul anului 1562 se convertiseră la calvinism aproximativ 2 milioane de francezi, mai mult de 10% din populație. Pe străzile Parisului reformații demonstrau deschis, în centre urbane precum La Rochelle, Montauban, Montpellier și Caen, numărul convertiților depășea 50%, iar în 1559, la Paris se va organiza primul sinod național calvinist. Pe bună dreptate, Jean Maçar, pastor al bisericii reformate din Paris, îi relatează lui Calvin, la Geneva: „Focul a fost aprins în toate părțile acestui regat și nu vor putea să-l stingă toate apele mării.”⁶

Literatura nu va rămâne indiferentă la iradierea acestor idei protestante și la frământările religioase ale secolului. Discutăm despre implicarea efectivă în aceste dispute a unor nume cu rezonanță: Pierre de Ronsard, din funcția de consilier și capelan ordinar al regelui, respinge ideile calvine, considerându-le un factor de destabilitate și de dezbinare (*Remontrance au peuple de France, Réponse aux prédicants*), în timp ce Margareta de Navarra scrie un *Dialogue en forme de vision nocturne* în care se regăsesc idei calviniste despre predestinare, apoi *Miroir de l'Ame pécheresse*, condamnată de Sorbona pentru ideile de inspirație protestantă. Biografia tragedienilor epocii conține în egală măsură astfel de episoade: Jean de la Taille participă la războaiele religioase, Florent Chrétien se convertește la calvinism, pentru a reveni ulterior la catolicism. Dintre toți, cel mai activ din punct

---

⁶ *Idem*, p. 64.

de vedere religios rămâne Théodore de Bèze. Traduce Psalmi, scrie opere doctrinare în franceză și în latină (*De Haereticis, Histoire des Eglises réformées*) și publică – unde altundeva decât la Geneva – tragedia *Abraham sacrificant*, pe care o consideră el însuși o operă reparatorie, care să compenseze „rătăcirile tinereții”.

Orientarea tragediei spre astfel de *subiecte religioase* se regăsește în cele mai cunoscute arte poetice. Jean de la Taille nu recomandă « les fureurs d’un Athamat, d’un Hercules, ni d’un Roland, mais celles que la Vérité même a dictées »⁷, iar Vauquelin de Fresnaye afirmă: „În locul Andromedei cea legată de stâncă / Și-a lui Perseu, ce-a liberat-o din lanțuri / Să vină un Sfânt Gheorghe, înarmat, pe-un cal voinic.”⁸

Repertoriul personajelor biblice preferate de tragedienii Renașterii îi include pe: Iosif, Solomon, Iefteu, Ioan Botezătorul, Sfântul Apostol Petru, Aman, Avraam, Cain, Saul, David, Estera, Esau, Holofern, Suzana. Se poate observa că majoritatea covârșitoare a figurilor aparțin Vechiului Testament. Același fenomen (deplasarea atenției spre *Vechiul Testament*) se remarcă și în artele poetice: pentru a-și susține ideea „divinei inspirații” a poetului, Thomas Sébillet face apel tot la personaje vechitestamentare („Moise, primul poet divin, întâiul conducător al poporului divin și cel dintâi poet sacru” i-a cântat lui Dumnezeu „în versuri poetice măsurate”; asemenea lui, au cântat David, Solomon sau Ieremia) și nu întâmplător. Spre deosebire de ceilalți teologi ai Reformei care acordau importanță Vechiului Testament doar în măsura în care aruncă o lumină asupra celui Nou, Calvin va arăta un interes special Vechiului Testament pentru valoarea lui intrinsecă, aceea de a cuprinde formele în care Dumnezeu Și-a făcut cunoscute omenirii prezența și poruncile Sale. Mai mult decât atât, întreaga atmosferă a teologiei lui Calvin nu stă sub semnul iubirii, ci al fricii de Dumnezeu, așa cum apare ea în Legea Veche, iar poziția principală a sistemului său religios este ocupată de Dumnezeu Tatăl.

Lectura tragediei Renașterii, dar și a artelor poetice, surprinde prin accentul pus pe dezbateri de natură teologică. Astfel, în *Arta poetică* a lui Jean de la Taille, trei pagini din cincisprezece sunt ocupate cu problema apariției umbrei lui Samuel. Ce este această umbră: sufletul lui Samuel, fantoma sa, o apariție magică, un spirit, un demon? Pentru a-și susține „corectitudinea teologică”, Jean de la Taille justifică introducerea acestui episod în tragedia sa citând din Vechiul și din Noul Testament, dar și din Sfântul Augustin.

---

⁷ „Furia unui Athamat, Hercule sau Roland, ci aceea pe care Adevărul însuși o dictează”, Jean de la Taille, «*De L’Art de la Tragédie*», în *Saül le furieux, tragédie prise de la Bible, faite selon l’art et à la mode des vieux auteurs tragiques, plus une remontrance faite pour le roy Charles IX à tous ses subjects, à fin de les encliner à la paix, avec hymnes, cartels, épitaphes, anagrammatismes et autres oeuvres d’un mesme auteur*, Paris, F. Morel, 1572, p. 5.

⁸ Jean Vauquelin de La Fresnaye, *L’art poétique de Vauquelin de la Fresnaye: où l’on peut remarquer la perfection et le défaut des anciennes et des modernes poésies*, texte conforme à l’édition de 1605, Paris, Garnier frères, 1885, p. 173.

⁹ Thomas Sébillet, *Art poétique françoys*, Paris, E. Cornély, 1910, p. 11.

În spiritul aceleiași „corectitudini teologice”, se remarcă precauția cu care teoreticienii Renașterii recurg la aluzii mitologice: de fiecare dată, ele sunt adnotate prompt, astfel încât să se înțeleagă clar că e vorba doar de un artificiu stilistic și nu de o viziune păgână. Atitudinea este explicabilă: discutăm despre o epocă în care, tribunalul *La Chambre ardente* condamnase nu mai puțin de 500 eretici, în doi ani, indiferent de religia lor; prin urmare, se impunea prudență pentru evitarea unui delict de opinie religioasă. Thomas Sébillet, de pildă, după ce evocă laudele cadente ale preoților lui Marte, completează: „noi, cei ce cunoaștem adevărata divinitate, cântăm cea mai mare parte a laudelor și a rugăciunilor înălțate lui Dumnezeu și sfinților săi în versuri și poeme cadente”¹⁰. Ronsard spune și el despre Muze: „nu le vei face niciodată să slujească un scop necinstit, batjocuri, defăimări, ci le vei socoti scumpe și sacre, ca pe fiicele lui Jupiter, adică ale lui Dumnezeu.”¹¹. Jean de la Taille, în a sa *Artă a tragediei*, precizează în final că nu invocă muzele, nici pe Thalia, ci pe Stăpânul Universului, pe Însuși Dumnezeu, întrucât nu aspiră la laurii verzi ai vanității, ci la mântuire: « A fin que par mes vers à ton beau ciel j’aspire » („Pentru ca prin versurile mele să pot privi la Cerul tău frumos”)¹².

Atrage atenția insistența cu care tragedienii Renașterii precizează, de obicei în prolog, *fidelitatea față de textul biblic* și desconsiderarea pentru „ficțiune”, conotată aici negativ. Unii chiar își mărturisesc înclinația spre studiul Bibliei, după recomandările teologiei protestante: « Ceste sainte parole (à cause que ne puis / Me repentir encor’de l’estude où me suis / Quelquesfois adonné) » („Și eu m-am dedicat uneori studiului Cuvântului Sfânt și nu mă pot căi de asta.”)¹³.

În afara acestor tangențe evidente cu ideile reformate, există în tragedii o suită de stări morale ale personajelor pozitive (David, de pildă), care creează o atmosferă tipic protestantă: sumbră, pesimistă, resemnată. Este vorba despre teama de judecata divină, conștiința păcatului, sobrietatea ca valoare fundamentală și mai ales sobrietatea în fața Cuvântului Sfânt: « Que du vray Dieu la Parole tant sainte / Jamais prise ne soit qu’en reverence et crainte. » („Cuvântul sfânt al adevăratului Dumnezeu trebuie primit cu evlavie și cu teamă.”)¹⁴. Despre *sobrietatea protestantă*, istoria spune multe: în Geneva, cârciumile fuseseră transformate în locuri de dezbatere a Cuvântului lui Dumnezeu, dansurile erau interzise, iar îmbrăcămintea lipsită de orice ornamente inutile.

Într-o tragedie, David rătăcește alungat pe nedrept de la curtea lui Saul, neputincios și hăituit de oamenii acestuia și de Satan. În alt text, Saul, prigonitorul, devine prigonit sub mânia lui Dumnezeu. Ca și în doctrina protestantă, omul, persecutat sau persecutor, apare ca o ființă coruptibilă și

---

¹⁰ *Idem*, pp. 12-13.

¹¹ Pierre de Ronsard, *Abbrégé de l’art poétique français*, citat în *Arte poetice. Renașterea*, București, Editura Univers, 1986, p. 280.

¹² Jean de la Taille, *op. cit.*, p. 6.

¹³ Louis Des Masures, *Tragédies saintes. David combattant. David triomphant. David fugitif*, Anvers, Nicolas Soolmans, 1582, p. 5.

¹⁴ *Idem*, p. 7.

vulnerabilă, valoros doar prin grația divină. Calvin însuși afirma că omul este neînsemnat și păcătos („În fiecare om este sămânța închisă a tuturor mârșăviilor”¹⁵); în sine, omul nu înseamnă nimic. Este ceea ce am putea numi o *ontologie dialectică inconfortabilă: păcat / grație*.

O altă tendință protestantă apreciem că este *dimensiunea morală și moralizatoare* atât în textele dramatice, cât și în artele poetice. Ronsard afirma: „Muzele nu vor să locuiască într-un suflet, dacă acesta nu e bun, sfânt și virtuos; tu vei fi o fire bună, lipsit de răutate, nu vei fi posomorât, nici lăudat, ci însuflețit de un spirit delicat.”¹⁶ Atât de important era în epocă profilul moral al Poetului, încât Du Bellay, întemeindu-și judecățile tocmai pe astfel de premise, se va arăta rezervat față de o specie precum satira, pentru că „vreau să te ții departe de clevețeală”¹⁷.

Problema morală difuzează nu doar în teatru sau în satire, cum s-a văzut mai sus, ci și în texte precum *Heptameronul* Margaretei de Navara, care se distinge indubitabil de modelul lui Boccaccio tocmai prin reflecțiile cu tentă morală și religioasă ale personajelor. Până și Larivey, autor de comedii, transmite un mesaj moralizator: « J'ai mis [dans les comédies] divers enseignements fort profitables [...] affin de faire cognoistre combien le mal est à éviter [...] pour mériter louange, acquérir honneur en ceste vie et espérer [...] une céleste récompense après le trespas. » („Am cuprins [în comedii] felurite învățăminte de folos [...], pentru a face cunoscut cum trebuie să ne ferim de rău [...], pentru a câștiga laudă și cinste în această viață și pentru a spera [...] o cerească răsplată în lumea de dincolo.”)¹⁸.

Revenind la tragedie, toate piesele cu subiect religios se fac purtătoare de mesaje moralizatoare: încrederea în Dumnezeu chiar și în situații disperate, justiția divină (protecție și recompensă pentru cei buni, sancțiune pentru cei răi) și acceptarea suferinței.

În concluzie, prin valorificarea estetică a Vechiului Testament, prin interesul declarat pentru Cuvântul Sfânt, pentru probleme teologice, dar și pentru condiția fragilă, insignifiantă a omului, tragedia cu subiect religios a Renașterii franceze se hrănește din ideile calvinismului și din tensiunile religioase ale epocii, situând spațiul francez, din acest punct de vedere, în zona de periferie a protestantismului conceput de Calvin și propagat prin autoritatea cu care Geneva l-a investit.

---

¹⁵ Verdun-Louis Saulnier, *Literatura franceză*, traducere de Sorin Mărculescu, București, Editura Albatros, 1973, p. 216.

¹⁶ Pierre de Ronsard, *Abbrégé de l'art poétique françois*, citat în *Arte poetice. Renașterea*, București, Editura Univers, 1986, p. 281.

¹⁷ Joaquin Du Bellay, *La Deffence et illustration de la langue francoyse*, Paris, Arnoul L'Angelier, 1549, p. 57.

¹⁸ În *Ancien théâtre françois ou Collection des ouvrages dramatiques les plus remarquables depuis les mystères jusqu'à Corneille*, Tome V, Nendeln (Liechtenstein), Kraus reprint, 1972, p. 2.

Bibliografie

TEXTE

- *** *Ancien théâtre françois ou Collection des ouvrages dramatiques les plus remarquables depuis les mystères jusqu'à Corneille*, Tome V, Nendeln (Liechtenstein), Kraus reprint, 1972
- *** *Arte poetice. Renașterea*, București, Editura Univers, 1986
- De la Taille, Jean, *Saül le furieux, tragédie prise de la Bible, faite selon l'art et à la mode des vieux auteurs tragiques, plus une remonstration faite pour le roy Charles IX à tous ses subjects, à fin de les encliner à la paix, avec hymnes, cartels, épitaphes, anagrammatismes et autres oeuvres d'un mesme auteur*, Paris, F. Morel, 1572
- De la Taille, Jean, «*De l'art de la tragédie*», în volumul *Saül le furieux, tragédie prise de la Bible, faite selon l'art et à la mode des vieux auteurs tragiques, plus une remonstration faite pour le roy Charles IX à tous ses subjects, à fin de les encliner à la paix, avec hymnes, cartels, épitaphes, anagrammatismes et autres oeuvres d'un mesme auteur*, Paris, F. Morel, 1572
- Des Masures, Louis, *Tragédies saintes. David combattant. David triomphant. David fugitif*, Anvers, Nicolas Soolmans, 1582
- Du Bellay, Joaquin, *La Deffence et illustration de la langue francoyse*, Paris, Arnoul L'Angelier, 1549
- Garnier, Robert, *Les juifves*, Paris, M. Patisson, 1583
- Ronsard, Pierre de, *Abbrégé de l'art poétique françois*, Paris, Gabriel Buon, 1565
- Sébillot, Thomas, *Art poétique françois*, Paris, E. Cornély, 1910
- Vauquelin de La Fresnaye, Jean, *L'art poétique de Vauquelin de la Fresnaye: où l'on peut remarquer la perfection et le défaut des anciennes et des modernes poésies*, texte conforme à l'édition de 1605, Paris, Garnier frères, 1885

CRITICĂ

- Bédier, Joseph; Hazard, Paul, *Histoire de la littérature française*, Paris, Larousse, 1985
- Faguet, Emile, *La Tragédie française au XVIIe siècle*, Paris, Fontemoing & Cie, 1912
- Garin, Eugenio, *Omni Renașterii*, traducere de Dragoș Cojocaru, prefață de Maria Carpov, Iași, Editura Polirom, 2000
- Pageaux, Daniel-Henri, *Literatura generală și comparată*, traducere de Lidia Bodea, prefață de Paul Cornea, Iași, Editura Polirom, 2000
- Plattard, Jean, *La Renaissance des Lettres en France*, Paris, Librairie Albin Colin, 1931
- Rady, Martyn, *Franța (1494-1610). Renaștere, religie și refacere*, traducere de Radu Săndulescu, București, Editura All, 1999
- Randell, Keith, *Jean Calvin și reforma târzie*, traducere de Simona Ceașu, București, Editura All, 1998
- Randell, Keith, *Reforma catolică și Contrareforma*, traducere de Raluca Mihail, București, Editura All, 2001
- Saulnier, Verdun-Louis, *Literatura franceză*, traducere de Sorin Mărculescu, București, Editura Albatros, 1973

Résumé

Parmi les études concernant les rapports entre le centre et la périphérie, celles conçues dans l'espace de la culture française collent, en général, au paradigme du centre. L'analyse de la tragédie religieuse de la Renaissance met en évidence tout un autre type de relation, où la France se constitue en espace périphérique et en réceptacle du calvinisme. Le centre: la Genève et la théologie de Calvin. La périphérie: l'Europe occidentale (la France, l'Ecosse, les Pays-Bas), l'Europe centrale, l'Europe orientale (la Transylvanie y comprise) et les côtes de l'Amérique. Les moyens qui assurent l'interaction entre le centre et la périphérie: les voyages, l'activité des personnalités (Théodore de Bèze, par exemple) et des villes (Strasbourg, Bâle) qui servent d'intermédiaires, les lettres et les ouvrages doctrinaux, les institutions propagatrices (l'Académie de Genève). Voilà, par conséquence, les termes d'une relation singulière entre le centre et la périphérie, qui influencera l'orientation du théâtre vers des sujets religieux, la plupart inspirés du Vieux Testament. Les tragédies offrent, souvent, un espace généreux aux débats théologiques, elles s'intéressent à la condition sombre de l'être humain et prônent la priorité de la „Sainte Parole” sur la fiction littéraire et surtout l'importance capitale du message moralisateur du théâtre.